

Лесовая Л. Фамилии юга Волынской области, мотивированные славянскими личными именами.

В статье проанализированы компоненты славянских автохтонных личных имен в фамилиях юга Волынской области. Установлено происхождение и первоначальное значение фамилий, образованных от славянских автохтонных имен.

Ключевые слова: антропоним, фамилия, лексема, имя-композиция.

Lisova L. Slavonic autochthonal proper personal composite names in Ukrainian.

In the article the components of Slavonic autochthonous personal names, which occur in family names of the Volyn, are analysed. Some specificity of determination of origin and initial meaning of family names formed from Slavonic autochthonous names is established.

Key words: anthroponym, surname, lexeme, composite names.

УДК 811.161.2'38+811.161.2'373.21

Ольга Молодичук
(Умань, Україна)

ОБРАЗНІСТЬ — КЛЮЧОВА ОЗНАКА ФОЛЬКЛОРНОГО ДИСКУРСУ

Стаття присвячена аналізу актуальних проблем фольклорного тексту. Аналіз фольклорного мовлення має важливе значення для розв'язання питання про місце мови фольклору в системі мови загальнонаціональної.

Ключові слова: фольклор, текст, дискурс, образність, поетика.

Сучасне мовознавство дедалі частіше привертає увагу дослідників тієї чи тієї мови до образного, а відтак і естетичного значення слова. А це передбачає синтез власне лінгвістичної проблематики з питаннями теорії поетики та естетики. Вважаючи сутністю поетичного мислення насамперед образність, О. О. Потебня відзначив двояке співвідношення свідомості та образу — міфічне і власне поетичне. При міфічному способі мислення образ вважається об'єктивним, цілком переноситься у значення і служить основою для подальших висновків щодо властивостей позначуваного. При поетичному мисленні дослідник розглядає образ «як суб'єктивний засіб для переходу до значення» [11, 420].

У національній мові як системі закладено властиві їй образи і засоби творення мовної образності. Майстерність митця слова якраз і полягає в глибокому знанні цієї природної образності, в умінні використати її можливості для створення власної, яка становила б його творчий почерк.

Зразком для наслідування, своєрідним еталоном використання художньо-естетичних засобів мови є український фольклор, тому його пізнання дозволяє нагромадити «важливі матеріали для розуміння

високої культури художньої мови, її стилістичної системи, її генетичних основ, її ролі у створенні якісних особливостей художнього твору» [4, 177]. Не випадково багато митців звертаються до нього як до невичерпного джерела краси, мелодики, гармонійного поєднання форми і змісту, естетики й етикету, народної моралі, символів національної самобутності.

Звичайно, характеризуючи ідейно-художню образність і виразність фольклорних творів, потрібно враховувати і деякі екстралінгвальні чинники, оскільки у таких творах вплив на слухача здійснюється як власне мовними засобами, так і за допомогою композиції, ритміки, а в пісенних жанрах — і мелодії [10, 77].

Образне відтворення дійсності є не кінцевою метою будь-якого фольклорного твору, а лише засобом, служачи більш яскравому розкриттю думки і донесенню її до читача [9, 34].

Говорячи про еволюцію мовних образів, видатний французький мовознавець і теоретик стилістики мови Ш. Баллі відзначав, що «мова завжди має потребу в образах, самі образи створені для того, щоб служити природною функцією мови. Але творення пов'язане з руйнуванням і розпадом; нові образи безупинно і повсякчасно виникають лише тому, що необхідно замінити старі, які, стаючи з часом дедалі абстрактнішими, перестають відповідати своєму призначенню» [3, 223].

Питання про походження і розвиток поетичної образності водночас з вивченням історичного розвитку поетичних жанрів ставить і розв'язує О. М. Веселовський, який пізнавальні основи поетичної образності, її історичне коріння вбачає в первіснообщинному мисленні, що є праосновою поетичної мови. «Первіснообщинний анімістичний погляд на світ безпосередньо виражається в особливій формі поетичного стилю — психологічному паралелізмі. Крім психологічного зіставлення духовного і природного, був необхідний ритм, який закріпив це зіставлення в чіткій формулі. Саме з психологічного паралелізму, впорядкованого паралелізмом ритмічним, і починається шлях розвитку поетичної образності» [5, 126].

Багатство і виразність фольклорних мовних засобів — одна з характерних особливостей мови, що визначається не лише кількістю, обсягом самих засобів (лексем, лексико-семантичних варіантів, фразеологічних одиниць і т. д.), але й якісно-потенційною здатністю мови виразити багатообразний зміст, найтонші відтінки явищ дійсності.

Народна творчість, зародження якої корениться у глибокій давнині, органічно пов'язувалася з міфологічним способом мислення і, функціонуючи спочатку у формі епічної поезії, виконувала не тільки художню функцію, але й виступала загальним вираженням усіх народних понять і переконань. «Тому її виникнення поєднувалося з початком знання, чародійства і заклинання, а також звичаєвого права і язичницьких обрядів» [2, 125]. Як відзначає В. В. Жайворонок, «сама

мова окреслює своєму носієві напрямки світосприйняття, про що свідчить хоч би традиційне дискурсивне її вживання — через фольклорні тексти замовлянь, вірувань, оповідей-міфів, вербальних фрагментів весільних дійств тощо» [8, 48]. «Дискурсивне вживання мови підтримує систему етнокультурних цінностей, зв'язок поколінь, живить народну пам'ять, стимулює розвиток національного дискурсу на всіх напрямках його становлення й поступу» [8, 49]. Вираження тих неповторних, притаманних лише даному народові особливостей, які становлять його національну специфіку і які виражають особливий національний характер народу, шукають передусім у фольклорі [6, 51]. Отже, мова є вагомою часткою етнокультури, бо «так чи інакше відбиває етнокультурні, народно-психологічні й міфологічні уявлення та переживання, тобто менталітет етносу як національну специфіку людського світосприйняття» [8, 49].

Значний відбиток на характер фольклорного тексту накладають також особливості жанру. «У фольклорі значно більше, ніж у художній літературі, індивідуалізація йде по лінії жанру: художні стилі різних жанрів різко відрізняються» [10, 71].

Аналіз фольклорних жанрів має важливе значення для розв'язання питання про місце мови фольклору в системі мови загальнонаціональної. Звичайно, залежно від жанру характер мовлення різний. «Для кожного жанру потрібна певна мовна або, інакше кажучи, словесно-стилістична система. Мова не тільки оформляє зміст, думки, поетичні ідеї, але поряд з цим створює і форму літературного твору» [12, 16].

У загальному плані мову фольклору можна інтерпретувати як метасистему, яка включає в себе підсистеми залежно від його жанрів, де вона конкретно реалізується. У межах жанру мова фольклору становить собою більш однозначне стильове утворення, хоч розбіжності можуть спостерігатися, якщо жанр має різні стильові нашарування.

Вербально самодостатній характер фольклорно-мовних побудов, що проявляється у специфічних принципах організації мовного матеріалу і детермінованих ними естетично позначених явищах, дає нам підставу вслід за окремими дослідниками стверджувати, що становлення та історичний розвиток цієї художньо маркованої мовленнєвої системи були зумовлені «естетичними потребами народу і відбувалися на генетичній базі загальнонародного мовлення» [1, 13], а сама мова фольклору має наддіалектний характер [7, 11]. Підтвердженням того, що система виражальних засобів народнопоетичної творчості розрізняється за жанрами, є, наприклад, такі висновки, що епітети в билині виконують головним чином зображальну функцію, тоді як у ліричній пісні вони найчастіше за все виконують виражальну роль, служать емоційно-психологічній меті.

Поетика фольклору забезпечує вираження в ньому всіх естетичних категорій, як, наприклад, піднесеного в образах самовідданих борців,

героїв билин та дум, трагічного — в долі персонажів балад, комічного — в сатиричних, побутових піснях, казках, потворного — в негативних персонажах епосу й фантастичної казки, прекрасного — в усіх жанрах. Специфіка мови будь-якого окремо взятого фольклорного твору перш за все зумовлена його жанровими та ідейно-тематичними особливостями. Його фольклорна образність, породжена міфічною свідомістю народу, виростає до вершин символіки, набуваючи рис національної.

Отже, фольклорне мовлення є тим джерелом, звідки майстри слова запозичують зразки мистецтва мови, народного красномовства, тієї поезії мови, того дотепного, мудрого вислову, що їх створив народ у своєму вічному прагненні до прекрасного в слові, виразі. Фольклорне мовлення сприяє поглибленому пізнанню національної самобутності мови як такої, оскільки фольклор акумулює в собі найбільш показові її особливості. Без ґрунтовного вивчення мови фольклору навряд чи можна розв'язати всебічно проблему джерел літературної мови, впливу фольклору на мову авторської поезії і прози. Зберігаючи кращі зразки вікових мовно-художніх надбань і словесно-виражальних засобів, фольклор має важливе значення не лише для розвитку літературних зразків мови, а й для піднесення загальної культури народу в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артеменко, Е. Б. Принципы народно-песенного текстообразования / Е. Б. Артеменко. — Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1988. — 174 с.
2. Баландин, А. И. Мифологическая теория и проблемы поэтики / А. И. Баландин // Проблемы фольклора. — М. : Наука, 1975. — С. 121–143.
3. Балли, Ш. Французская стилистика / Ш. Балли. — М. : Изд-во иностранной литературы, 1961. — 394 с.
4. Білодід, І. К. Фольклорний компонент основи художньо-естетичних засобів мови / І. К. Білодід, В. С. Ващенко // Про культуру мови. — К. : Наук. думка, 1964. — С. 176–188.
5. Веселовский, А. Н. Историческая поэтика / А. Н. Веселовский. — Л. : Худож. лит-ра, 1940. — 648 с.
6. Гусев, В. Е. Эстетика фольклора / В. Е. Гусев. — Л. : Наука, 1967. — 319 с.
7. Єрмоленко, С. Я. Фольклор і літературна мова / С. Я. Єрмоленко. — К. : Наук. думка, 1987. — 245 с.
8. Жайворонок, В. В. Українська етнолінгвістика: деякі аспекти досліджень / В. В. Жайворонок // Мовознавство. — 2001. — № 5 — С. 48–63.
9. Колесник, Г. М. Слово і образ / Г. М. Колесник // Культура слова. — 1978. — Вип. 14. — С. 34–41.
10. Лазутин, С. Г. О фольклористическом аспекте в изучении языка народной поэзии / С. Г. Лазутин // Русская литература. — 1959. — № 3. — С. 69–78.
11. Потебня, А. А. Из записок по теории словесности / А. А. Потебня // Потебня А. А. Эстетика и поэтика. — М.: Искусство, 1976. — 614 с.
12. Прокофьев, Н. И. Язык и жанр / Н. И. Прокофьев // Русская речь. — 1971. — № 2. — С. 16–20.

Молодичук О. Образность – ключевой признак фольклорного дискурса.

Стаття посвящена аналізу актуальних проблем фольклорного тексту. Аналіз фольклорної речі має важке значення для рішення питання про місце мови фольклору в системі національного мови.

Ключеві слова: фольклор, текст, дискурс, образність, поезика.

Molodychuk O. Imagery as a key feature of folk discourse.

The article is devoted to actual problems of folklore text. Analysis of folklore speech is important to clarify the place of language folklore in the national language.

Key words: folklore, text, discourse, imagery, poetics.

УДК 811.161.2'373

Надія Осташ
(Львів, Україна)

НАЗВИ ПИСАНОК У «СЛОВНИКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ» Д. І. ЯВОРНИЦЬКОГО

У статті проаналізовано семантику та структуру номенів на позначення писанок у «Словнику української мови» Д. І. Яворницького. Назви писанок виникли в результаті вторинної номінації. Їхню джерельну основу складають розмаїті мотиваційні зв'язки з назвами різних предметів, які оточують людину.

Ключові слова: Яворницький Д. І., словник, писанка, крашанка, семантика, структура.

Дмитро Іванович Яворницький (1855–1940) відомий не лише як історик, дослідник і знавець Запорозької Січі. Його наукова спадщина охоплює водночас і фольклорно-етнографічні та археологічні дослідження. Вагомий слід залишив учений і в царині української лексикографії. Ще зі студентських літ Д. І. Яворницький збирав лексичний матеріал, який згодом опублікував як «Словник української мови» (Т. 1: А–К). У передньому слові до «Словника» автор зазначає географію джерельної бази лексикографічної праці, перелічує прізвища письменників, із чийх творів автор виписував слова, називає наукові та публіцистичні джерела, літописи, архівні пам'ятки. За задумом Д. І. Яворницького, у словнику будуть слова, які відсутні у «Словарі української мови» за ред. Б. Грінченка. Спочатку всю працю планували видати в Катеринославі, але вийшов друком лише перший том. Згодом автор звертався до відомого митця І. Ю. Рєпіна з проханням посприяти в надрукуванні словника у Фінляндії. Однак Д. І. Яворницький злякався, що матеріал словника може загубитися і передумав. За життя лексикографа словник так і не було опубліковано. Після смерті Д. І. Яворницького (1940) праця потрапила до Інституту мовознавства Академії наук. З огляду на війну словникові матеріали (понад 50 тисяч слів) було втрачено.

На сьогодні маємо лише початковий перший том «Словника...», який охоплює понад вісім тисяч слів (А–К). Крім того, у «Словарі